

Asia: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Näkövammaiset lapset ry haluaa virastouudistusta koskevassa lainsäädännössä kiinnittää huomiota Saavutettavuuskirjasto Celian palveluiden jatkumiseen erityisesti näkövammaisten lasten, nuorten ja aikuisten sekä muiden lukemisesteisten henkilöiden kannalta. Saavutettavuuskirjasto Celialla on vammaisten ihmisten saavutettavan tiedonsaannin, kirjallisuusharrastuksen ja opiskelun tuen näkökulmasta merkittävä tehtävä. Esityksessä Kansallisarkisto, Saavutettavuuskirjasto Celia ja Varastokirjasto yhdistyisivät arkisto- ja kirjastotoimintaan liittyviä tehtäviä hoitavaksi virastoksi. Näkövammaiset lapset ry pitää tärkeänä, että yhdistymistä on tarkasteltava ja säädettävä uudessa laissa tarkemmin yksiköiden tehtävät.

Nykyisessä laissa on tarkemmin määritetty Saavutettavuuskirjasto Celiasta (1 §): ”Kirjasto edistää aktiivista lukemista, monipuolisia lukutaitoja ja jatkuvaa oppimista tarjoamalla pääsyn saavutettavaan kirjastoaineistoon ja oppimateriaaliin. Kirjaston tarkoituksena on parantaa näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa.” Esitys ei riittävällä tasolla varmista vähemmistöjen sivistyksellisten perusoikeuksien toteutumista.

Kansallisarkiston ja Saavutettavuuskirjasto Celian perustehtävät ja asiakkuudet eroavat toisistaan. Kansallisarkisto tallettaa historiallisia aineistoja sekä hoitaa arkistoinnin vastuutehtäviä kansallisesti, ja sen asiakkaina ovat tutkijat. Saavutettavuuskirjasto Celia valmistaa, tuottaa ja välittää kirjallisuutta ja oppimateriaaleja saavutettavassa muodossa sekä toimii saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana. Celian henkilöasiakkaina ovat näkövammaiset lapset, nuoret ja aikuiset sekä muut lukemisesteiset, joilla on merkittäviä tuen ja ohjauksen tarpeita oppimisessa. Näihin tarpeisiin vastataan mm. Celian tarjoamilla kirjasto- ja oppimateriaalipalveluilla.

YK:n vammaissopimus velvoittaa viestimään saavutettavuutta edistäen ja turvaten. Esityksen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden arvioinnista puuttuu arvio haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten, esimerkiksi vammaisten lasten, asemaan.

Ehdotamme, että lakiin Kansallisarkistosta lisätään organisaatiota koskeva kohta siitä, että virastossa on Saavutettavuuskirjasto Celia -niminen toimintayksikkö. On tärkeää, että palvelu on ymmärrettävästi löydettävissä nimellä Saavutettavuuskirjasto Celia myös kohderyhmälle, joka Celian

palveluita käyttää. Saavutettavien kirjastopalveluiden tarve ei ole vähenemässä johtuen mm. väestön ikääntymisestä ja yhä lisääntyvien luki-, oppimis- ja neurologisista vaikeuksista.

Näkövammaiset lapset ry pitää uhkana, että yhdistämistratkaisulla on vaikutuksia Celian mahdollisuuksiin hoitaa tehtäväänsä. Saavutettavuuskirjasto Celialle on kirjattava itsenäinen asema suhteessa Kansallisarkistoon. Näin turvataan näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden palvelujen jatkuvuus sekä asiantuntijuus saavutettavien kirjasto- ja oppimateriaalipalvelujen sekä saavutettavan julkaisemisen edistämiseksi. Näkövammaiset ja sokeat lapset ja nuoret sekä aikuiset pistekirjoituksen käyttäjät tarvitsevat niin oppimateriaaleja kuin muitakin materiaaleja pistemuodossa koulua, opintoja, työelämää ja vapaa-aikaa varten.

Tämä tavoite on kuvattu tarkemmin lain Saavutettavuuskirjasto Celiasta perusteluissa (HE 95/2022, Säädoskohtaiset perustelut, s. 17): ”Pykälän 2 momentin mukaan kirjasto edistää aktiivista lukemista, monipuolisia lukutaitoja ja jatkuvaa oppimista tarjoamalla pääsyn saavutettavaan kirjastoaineistoon ja oppimateriaaliin. Kirjaston tarkoituksena on parantaa yhteiskunnassa näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja aktiivista osallisuutta, joita kirjasto edistäisi erityisesti lain 2 §:ssä säädettyjen tehtävien kautta. Momentti korostaa Saavutettavuuskirjasto Celian palvelujen keskeistä roolia asiakkaidensa eri elämäntilanteissa sekä kirjaston yhteiskunnallista tehtävää. Kirjaston tarjoamat ja välittämät monipuoliset aineistot tukevat erilaisia tapoja lukea ja oppia sekä arvioida ja hyödyntää tietoa moninaistuvassa informaatioympäristössä. Kirjasto edistää näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden tietojen, taitojen ja osaamisen uudistumista elämän eri vaiheissa sekä työelämässä kehittymistä. Kirjasto edistää osaltaan näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua aktiivisesti kulttuuriin ja muuhun yhteiskunnan toimintaan.” Vastaavaa kuvausta ei ole ehdotuksessa laissa Kansallisarkistosta tai laissa lukemisesteisten kirjastopalveluista, joten kuvaus pitäisi sisällyttää lakiin.

Kansallisarkiston toimialaan kuuluviksi ehdotettuja lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisen lukemisen ja oppimisen edistämiseen sekä saavutettavan julkaisemisen edistämiseen liittyviä tehtäviä ei ole esitetty siten kuin ne ovat nykyisessä laissa Saavutettavuuskirjasto Celiasta. Lukemisesteisten kirjastopalvelujen ja saavutettavan julkaisemisen asiantuntijatehtäviä ei mainita ehdotuksessa laista lukemisesteisten kirjastopalveluista. Jotta varmistetaan perusasteen oppilaiden erityisten tarpeiden huomioonottaminen saavutettavien oppimateriaalien tarjonnassa ja kehittämisessä, on tunnettava aineiston käyttäjien ja koulujen toimintaympäristö sekä saavutettavaan julkaisemiseen ja lukemiseen liittyvät teknologiat.

Laissa Saavutettavuuskirjasto Celiassa kuvataan lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen ja saavutettavan julkaisemisen asiantuntijatehtävä seuraavasti (HE 95/2022, s. 18): ”Pykälän 1 momentin 5 kohdan mukaan kirjaston tehtävänä olisi toimia näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen ja saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana. Tämä tarkoittaisi kirjaston omien palvelujen ylläpidon ja kehittämisen lisäksi asiantuntijatehtävään liittyvän osaamisen välittämistä suomalaiselle kirjasto- ja koulutuslalle. Käytännössä tämä olisi esimerkiksi yhteistyötä, ohjausta ja neuvontaa palvelujenvälittäjille, kuten opettajille, muulle oppilashuollon henkilöstölle ja kirjastoalan ammattilaisille, siitä, miten kirjaston aineistoa ja palveluja käytetään opetuksessa ja lukemisessa tukea tarvitsevien näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden kanssa. Kirjasto toimisi lisäksi saavutettavan julkaisemisen asiantuntijana toimimalla kansallisissa, Euroopan unionin tason ja kansainvälisissä verkostoissa sekä tarjoamalla neuvontaa ja tietoa saavutettavista sisällöistä yhteiskunnan eri aloille.”

Lakiehdotuksessa Kansallisarkistosta asiantuntijatehtävistä kerrotaan perusteluissa vain: ”Lukemisesteisten henkilöiden kirjastopalvelujen ja saavutettavan julkaisemisen asiantuntijatehtäviin piiriin kuuluvat esityksen 6. lakiehdotuksen (Laki lukemisesteisten kirjastopalveluista) 1 §:n 3 momentin mukaiseen kirjastojen sekä koulujen ja oppilaitosten kanssa tehtävään yhteistyöhön kytkeytyvät ohjaus- ja neuvontatehtävät.” Tehtävän kuvauksesta puuttuu toiminta kansallisissa ja kansainvälisissä verkostoissa, mikä on kirjastopalvelujen ja saavutettavien julkaisujen kehittämisen kannalta oleellista. Saavutettavat digitaaliset aineistot, niiden välittämiseen liittyvät tekniikat ja näiden standardit kehitetään kansainvälisessä yhteistyössä, mihin osallistuminen olisi tunnistettava myös tehtävien perusteluissa. Samoin asiantuntijatehtävään kuuluva neuvonnan ja tiedon tarjonta olisi kuvattava tehtävän perusteluissa. Saavutettavuuskirjasto Celian saavutettavaan julkaisemiseen liittyvät sivustot ovat tärkeä osa asiantuntijuutta. Celiällä on asiantuntijuus, laitteet ja ohjelmistot pistekirjoitusmateriaalien sekä äänimateriaalien tuottamiseen Suomessa. Laadukkaiden piste- ja taktiilimateriaalien tuottaminen vaatii yhteistyötä ja yhteiskehittämistä niin asiakkaiden kuin eri yhteistyötahojen verkostoissa Suomessa ja kansainvälisesti.

On taattava, että Saavutettavuuskirjasto Celia tuottaman ja välittämän saavutettavan aineiston määrä ei vähenny nykyisestä. Saavutettavuuskirjasto Celia parantaa näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisuutta niin opiskeluissa, työelämässä kuin yhteiskunnassa. Se mahdollistaa, että asiakkaat saavat saavutettavia aineistoja mm. opintoihinsa. Saavutettavuuskirjasto Celia palveluille on tärkeää saada korvamerkitty rahoitus valtion budjetissa, eikä osana Kansallisarkiston kokonaisuutta. On hyvä, että laissa säädetään pistekirjoituksen neuvottelukunnasta, joka jatkossakin toimii pistekirjoituksen ja näkövammaisten henkilöiden oppimateriaalin asiantuntijaelimenä. Uudessa laissa on määritettävä myös sidosryhmien edustajien muodostama johtokunta sekä kirjaston johtaja.

Latva-Nikkola Anne
Näkövammaiset lapset ry